



TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

Researches About The Turks All Around The World

ISSN: 0255-0644

2016 / 221

MART - NİSAN

MARCH - APRIL

İstanbul - 2016

İÇİNDEKİLER

TÜRK AYDINLANMA GİRİŞİMİ OLARAK TURANCILIK HAREKETİ: ÖZGÜNLÜĞÜ VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI	
Prof. Dr. Recai COŞKUN	9
SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK BASININDA ALMAN SEMPATİSİ DÖNEMİ: GOEBEN VE BRESLAU GEMİLERİNİN GELİŞİNDEN KARADENİZ HADİSESİ'NE SAVAŞ ALGISI	
Doç. Dr. Bülent BAKAR	31
MÂVERÂÜ'N-NEHİR MUTASAVVIFLARINDAN SÜFÎ ALLAHYÂR'DA NAKŞİBENDÎ VE MÜCEDDİDÎ MERKEZLİ İRFÂN	
Doç. Dr. Abid Nazar MAHDUM	61
FRANSIZ DEVRİMİ VE ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ANALİZİ	
Doç. Dr. Turhan ADA	79
ERMENİ SUİKAST KOMİTELERİ TARAFINDAN ŞEHİT EDİLEN İTTİHATÇILARIN AİLELERİNE YAPILAN YARDIMLAR	
Yrd. Doç. Dr. Recep ÇELİK	93
TÜRK ÜLÜŞ GELENEĞİNİN KÖKENİ VE ÇAĞDAŞ KIRGIZ TOPLUMUNA YANSIMALARI	
Yrd. Doç. Dr. Alpaslan ÂŞIK	109
İSTAHİRİ'YE GÖRE "RÜSLARIN ÜÇ SINIFI" VE BUNLARIN ÜÇ ŞEHRİNİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: KİEV, NOVGOROD, BİRKA	
Arş. Gör. Dr. Erman ŞAN	117
İZMİR'DE CUMHURİYET BAYRAMI KUTLAMALARI (1923-1938)	
Dr. Ali ÖZKAN	135
TEŞVİKİYE CAMİSİ'NİN İNŞAATI (1853-1854)	
Dr. Şefaattin DENİZ	163

MÂVERÂÜ'N-NEHİR MUTASAVVIFLARINDAN SÛFÎ ALLAHYÂR'DA NAKŞİBENDÎ VE MÜCEDDİDÎ MERKEZLİ İRFÂN*

Doç. Dr. Abid Nazar MAHDUM**

Öz

Orta Asya'da yetişmiş önemli mutasavvıflardan olan Sûfî Allahyâr'ın h. 1043 (m. 1633) yılında doğduğu ve h. 1133, (m. 1720) senesinde de vefat ettiği belirtilmiştir.

Nakşibendî yoluna bağlı olan Sûfî Allahyâr'ın mürşidi Şeyh Nevruz, Muhammed Masum-ı Fârûkî el-Serhendî vasıtasıyla "müceddid-i elf-i sâni" olarak bilinen İmam Ahmed-i Rabbânî'ye bağlıdır. İmam Rabbani'den sonra ona bağlı olan mutasavvıflar Nakşibendîliğin yanında ayrıca Müceddidî olarak da anılmaya başlamışlardır. Bunun sebebinin, ikinci bin yılın müceddidi olarak kabul edilen İmam Rabbânî'nin dinî ve tasavvufî konularda sünnete uygun olarak çizdiği istikamet ve manevî rehberlik olduğu söylenebilir. Müceddidî yolunun büyükleri tarafından yetiştirilen Sûfî Allahyâr, özellikle Özbek, Türkmen ve diğer Türk toplulukları arasında çok etkili olmuş bir mutasavvıf şairdir. Onun eserlerinde özellikle İmam Rabbânî ve diğer Nakşibendî büyüklerinin etkisi görülür.

Hem Nakşibendî hem Müceddidî yolunda önemle üzerinde durulan birçok tasavvufî esaslar, Sûfî Allahyâr'ın eserlerinde de önemle işlenmektedir. Onu daha iyi tanımak için bu esasların ayrıntılı bir şekilde ortaya konması önemlidir. Orta Asya'da çok etkili olmuş bir şahsiyet olan Sûfî Allahyâr'ın Türkiye'de de daha çok tanınması ve bilinmesi önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Mâverâü'n-nehir, Nakşibendîlik, Müceddidîlik, Tasavvuf, Türkistan.

* Makale, I. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'nde kısmî şekilde sözlü olarak sunulmuştur.

** İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi abidmahdum@yahoo.com

**One Of The Mâwarâ-Un-Nahr (Transoxiana) Mutasawwif
Sûfi Allahyâr's Nakshibendî And Mujaddidî Centric Wisdom**

Abstract

Central Asia's one of the important mutasawwif, Sûfi Allâhyâr borned in M.C. 1043 (A.D. 1633) and passed away M.C. 1133, (A.D. 1720).

Sûfi Allahyâr is coming from Tasawwuf's Naqshibandiyya branch, through his murshid Shaikh Nervuz's murshid Hadrat Muhammad Ma'thûm-i Fârûqî and with this way connects to Hadrat Imâm-i Rabbânî Mujaddid-i Elf-i thâni. After Imâm-i Rabbânî, Naqshibandîs also called as Mujaddidî. Superiors of Mujaddidiyya, helped Sûfi Allahyâr. He is so influential mutasawwif poet, particularly on Uzbek, Turkmen and other Turkic groups. In his books we can find affects of especially Hadrat Imâm-i Rabbânî and other Naqshibandî superiors.

Many of tasawwufi fundamentals in Naqshibandiyya and Mujaddidiyya emphasized by Sûfi Allahyâr. These fundamentals must be considered to understand him. One of the affective person on Central Asia Sûfi Allahyâr should introduce and known in Turkey.

Keywords: Mâverâ-'un-nahr, Naqshibandiyya, Mujaddidiyya, Tasawwuf, Turkestan.

Eski ismiyle Mâverâünnehir topraklarında, yani Türkistan'da on yedinci asırda yetişen âlim ve mutasavvif şair Sûfi Allahyâr'ın doğum tarihi ile ilgili farklı bilgilerle karşılaşılıyor. Mesela *Özbek Edebiyatı Tarihi*'nde şairin doğum tarihi 1616 olarak gösterilirken,¹ İran'da neşredilen *Sebâtül-âcizin* kitabının girişinde² S. Allâhyâr'ın h. 1043 [m. 1633], *Ma'naviyat Yulduzları*'nda³ ise 1644, yılında doğduğu bildirilmiştir. Son iki tarih, gerçeğe daha uygun görünmektedir.

Çağatay edebiyatının önemli simalarından olan şair, Kettekorgan'a bağlı Minglan Köyü'nde (Semerkant'ta) dünyaya gelir.⁴ Şair, ilk tahsilini Şeyhler Köyü'ndeki Cami Mektebi'nde yapmış;⁵ sonra babası onu 12 yaşında iken daha iyi bir tahsil görmesi için Buhara'ya, medreseye göndermiştir. Burada zâhirî ilimleri tahsil eden Sûfi Allâhyâr, 25 yaşında iken Gümrük İdaresi Reisi (Baç Mahkemesi Tôresi) olarak tayin edilmiştir.⁶

İyi bir tahsil gören S. Allâhyâr'ın Bac Mahkemesi'nde törelik yaparken insanlara karşı katı bir tutum izlediği, konumu ve maddiyatın câzibesini, onu güzel ahlaktan uzaklaştırdığı bildirilmektedir.⁷ Bu sırada, Hindistan'da yetişen büyük âlimlerden Muhammed Masûm-ı Fârûkî e's-Serhendî'nin halifesi olan Habîbullâh-ı Buhârî'ye bağlanarak tasavvuf yoluna girer.⁸ Tâceddin Yalçıguloğlu bunu şöyle anlatıyor. Özetleyerek aktarıyoruz:

¹ *Uzbek Adabiyatı Tarihi*, Uzbekiston SSR Fanlar Akademiyası, Cilt: III, Toşkent, 1978, s. 191.

² Sûfi Allâhyâr (1408 = [m. 1988]), "Sebâtül-Acizin", *El-Mektebetü'l-İslâmiyye*, Tahran, s. 2.

³ F. Hasanov, *Ma'naviyat Yulduzları*, Davlat İlmiy Nashriyoti, Toshkent, 2011, s. 306.

⁴ Hasanov, a.g.e., s. 306.

⁵ V.A. Abdullayev, *Özbek Adebîyatı Tarihi*, Cilt: II, Taşkent, 1980, s. 115.

⁶ Zahit Raşid, "S. Allâhyâr Hakida Nimalar Bilamiz", *Şark Yulduzu*, Sayı: 12, 1990, s. 115.

⁷ Raşid, "a.g.m.", s. 154.

⁸ Allâhyâr, "a.g.m.", s. 9.

“Bir gün Restan Bâzârân’da Şeyh Habîbullah’ın bir müridi ve halifesi bezirgânlardan (tüccardan) bir şey satın aldı. Fakat Bac Mahkemesi’ne bildirmede. Giderken, Allahyâr Töre ile karşılaştı. “Bunu niçin damgalatmadın” diyerek başına kamçıyla sertçe vurdu. Başı yarılan mürit, başından kanlar akarken bu haliyle şeyh Habîbullâh’a gidip şikâyette bulundu. Habîbullah Buhârî elini açıp şöyle dua etti: “Ya Rab; bu töreyi de bunlar gibi garip gönüllü (alçak gönüllü) eyle. Dünya ve âhiret muradını ver.” Bu dua bereketiyle Allâhyâr’da Habîbullah Buhârî’ye talebe olmak isteği hasıl olur. Bazı çetin imtihanlar geçirdikten sonra kabul edilir ve onun yanında 23 yıl tasavvuf terbiyesi alarak kemale gelir.”⁹

Umdetü’l-makâmât kitabında Muhammed Masûm-i Fârûkî’nin halifeleri arasında Sûfî Allahyâr’ın hocası olan Habîbullah-ı Buhârî-i Hisârî ismi de zikredilmektedir.¹⁰ Hisâr (Hisor), bugün Tacikistan sınırları içinde kalmıştır. Duşenbe ile Dehnev (Denau) arasında Duşenbe’ye yakın bir bölgede yer almaktadır. Sûfî Allahyâr, Farsça yazdığı *Meslekü’l-muttakîn* adlı kitabında tasavvufun Nakşibendî koluna bağlanışını ve hocası Habîbullah-ı Buhârî’yi şöyle anlatıyor:

Öncesinde Allah’ın sevgilisine ümmet olduğu için, hulefâ-ı râşidîni ve eshab-ı kirâma buğz, düşmanlık beslemediği için, bid’at ehlinde uzak kılındığı ve Ehl-i Sünnet itikadı nasip olduğu için şükrettikten sonra şöyle devam ediyor:

Luğf-i ħud-râ be-re’s şâmil kerd
Pey-rev-i kâmil u mukemmil kerd
Dâd mâ-râ tarîk-i marziyye
Ya’nî meslûk-i Nakşbendiyye¹¹

“Cenâb-ı Hak, bizi lütfuna mazhar ederek kâmil ve mükemmel olan bir zâta tâbi eyledi. Bize razı olduğu yolu, yani Nakşibendiyye yolunu nasip etti.”

Başka bir yerde de hocasının ismini zikrederek üstünlüklerini anlatır:

Şukr li’llah ki pîş-vâ-yi mâ
Fîr u mevlâ vu reh-numâ-yi mâ (AE 14/a, RE 12/b)
Dâyimâ pey-rev-i Resûl-i Ĥudâ’s
Hâdim-i cehl-i bid’at-est [u] hevâ’s (AE 14/a, RE 12/b)
Hest sünnet cemî’-i zâbîta-eş
Bâ’iş-i ħurb-i ü’st râbîta-eş (AE 14/a, RE 12/b)

⁹ Taceddin Yalçiguloğlu, *Risale-i Azize*, Kazan Üniversitesi Matbaası, Kazan, 1910, s. 6-7.

¹⁰ Muhammed Fadlullah-ı Serhendî, *Umdetü’l-Makâmât*, İstanbul, 2014, s. 334.

¹¹ Sûfî Allahyâr, *Meslekü’l-Muttakîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, No: 02265, Vr. 3/b, Reşid Efendi Koleksiyonu, No: 00459, Vr. 3/a. Bundan sonraki kısımlarda bu iki yazma nüshası için dipnot verilmeyecek, beyitlerin sonunda parantez içinde varak numarası verilecek, Atıf Efendi için “AE”, Reşid Efendi için de “RE” kısaltması kullanılacaktır. Çalışmamızda her iki koleksiyondaki nüsha kullanılmış, gerektiği yerde farklı yazılan kelimelerde tercih yapılmıştır. Makaleyi gereksiz yere kabartmamak için her birinin nüsha farklarını göstermek yerine beyitlerin yanında iki nüshadaki varak numarası da zikredilmiştir.

Ez-uşul u furû' u kâl ve hâl

Ez-cemî'-i 'ulûm mâlâmâl (AE 14/a, RE 12/b)

Murşid-i erşed u bilâ-işbâh

Eşlahu'ş-şâlihîn Habîbullah (AE 14/a, RE 12/b)

În kadar bes ki muhyî-i sünen-est

Der-şerî'at çerâğ-i encümen-est (AE 14/b, RE 12/b)

“Allah'a şükürler olsun ki bizim önderimiz, pirimiz ve rehberimiz, daima Allah resulünün izinden gitmektedir; ona uymaktadır. Cehalet, bid'at ve nefsanî arzuların yıkıcısıdır. Sünnete tam bağlıdır ve râbita, onun Allah'a yakınlığının vesilesidir. Gerek usûl ve furû' gerekse zâhirî ve bâtinî ilimlerle dopdoludur. Olgun bir mürşid ve şüphesiz sâlihlerin sâlihidir. Şu kadarını söyleyeyim ki o, sünnetleri ihya eden, canlandırandır. Şer'î meselelerde toplulukların aydınlatıcısıdır, ışığıdır.”

Meslekü'l-müttakîn, Sebâtü'l-âcizîn, Murâdu'l-ârifîn ve Mahzenü'l-muti'in gibi eserler yazan şair, hem tasavvuf hem de diğer dinî bilgileri ihtiva eden kitaplar yazarak özellikle Türkistan Türklerine büyük hizmet etmiştir. Zarurî din bilgilerinin anlatıldığı fikhî bir eser olan *Meslekü'l-müttakîn*, halk arasında çok okunan güvenilir bir ilmihal kitabı durumundadır. Nasihat-nâme hüviyetinde olan *Sebâtü'l-âcizîn* ise ilk mektep döneminde Kurân-ı Kerîm hatminden hemen sonra okutulagelmiştir. *Sebâtü'l-âcizîn*, aynı zamanda sohbet meclislerinde de okunan önemli bir eserdir. Bu kitaplar Özbekler, Türkmenler ve diğer bazı Türk toplulukları arasında çok önem verilerek okunmuştur.

Sûfi Allahyâr'ın yazdığı eserlerde tâbi olduğu tasavvufî yolun etkileri görülmektedir. Zamanında Türkistan'a yayılmış olan Yesevîlik gibi Nakşibendîlik de Hazret-i Ebubekir vasıtasıyla peygamberimize ulaşır. Aynı tarikat, İmam Rabbânî'ye gelince Nakşibendî yanında Müceddidî diye başka bir tanımlanmaya da mazhar olmuştur. Bu da *“müceddid-i elf-i sâni”*, yani *“ikinci bin yılın yenileyicisi”* olarak kabul edilen İmâm Rabbânî hazretlerinin güçlü ilmi ve yüksek irfanıyla ulaştığı mertebeden ileri gelmektedir. Hâce Hâcî Muhammed Fadlullah, *Umdetu'l-makâmât* kitabında Suyûtî'de geçen bir hadis-i şerifin İmâm Rabbânî hazretlerini işaret ettiğini ifade etmektedir. Hadis-i Şerif şöyledir: *“Ümmetimden, Sila isminde biri gelecektir. Onun şefaati ile cennete çok kimseler girecektir.”*¹² *“Sila”* denmesinin sebebi de İmam Rabbânî'nin İslâm ahkâmı ile tasavvufu birleştirmesi şeklinde açıklanmaktadır. İmâm Rabbânî, *Mektûbât*'ta Muhyiddin-i Arabî, Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr gibi mutasavvıfların anlaşılması zor sözlerini ve hâllerini zâhirî İslam bilgilerine göre de çok güzel izah etmiş, daha pek çok yüksek irfanî bilgilerle âlimlere ve âriflere rehberlik etmiştir.

Ahmed Yesevî'nin de mürşidi olan Yusuf-ı Hemedânî'den itibaren, Nakşibendî silsilesini oluşturan halkalar, hep Türkistan coğrafyasında yetişmişlerdir. İmâm Rabbânî hazretlerine kadar devam eden Nakşibendî silsilesi genel

¹² Hâce Hâcî Muhammed Fadlullah, *Umdetu'l-makâmât*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 167.

olarak tek isim üzerinden devam edegelmiştir. Bu yolda Ahmed Yesevî gibi, Mahdûm-i A'zam gibi hilafet sahibi zatlar çıkmışsa da bunların silsilesinin günümüze ulaşmadığını görüyoruz. İmâm Rabbânî hazretlerinden sonra ise bu yolun daha güçlendiğini ve yayıldığını görüyoruz. Maverü'n-nehir'den Hindistan'a giden Muhammed Bakî-billah'ın talebesi olan İmâm Rabbânî hazretlerinin çok halife yetiştirdiği biliniyorsa da silsilenin devamının iki kol halinde olduğunu müşahede ediyoruz. Bu iki koldan biri Muhammed Masûm-ı Fârûkî, diğeri ise Muhammed Sa'îd-i Fârûkî vasıtasıyla devam etmiştir. Türkistan'da yayılan Nakşibendî silsilesinin de yine bu iki büyük mutasavvıftan geldiği görülmektedir.

Makalenin sonunda (Ek 1)'de bir fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraf, Semerkand'da bulunan Ubeydullah Ahrâr hazretlerinin türbesi çevresinde bulunan kadim medresenin odalarından birinde sergilenen resimlerden çekilmiştir. Burada Muhammed Sa'îd-i Fârûkî'den gelen silsileyi ihtiva eden bir hilafet icazetnamesi görülmektedir. Son tarafı eksik (yırılmış) olan bu icazet yazısındaki silsilenin İmâm Rabbânî hazretlerinden itibaren olan kısmı şöyledir:

“Ondan İmâm Rabbânî kuddise sirruhu, ondan Hâce Muhammed Sa'îd kuddise sirruhu, ondan Meyan Abdülahad, ondan Mevlânâ Âbid, ondan Hâce Mûsâ Han, ondan Halife Muhammed Sıddık kaddesallahu esrârehum ve o marifet deryasından da fakirlerin hizmetçisi şu fakire (bana) ve fakir (ben) dahi, Hak Sübhânehu inâyeti ile...”

Görüldüğü gibi Semerkant'ta bulunan ve o civardaki bir zâta ait olduğu kuvvetle muhtemel olan bu icazet yazısında Nakşibendiyye silsilesinin Türkistan'da nasıl devam ettiğinin bir örneğini görmekteyiz. Fotoğraf için (Ek 1)'e bakınız.

Şairin mensup olduğu silsile ise Muhammed Masûm-ı Fârûkî vasıtasıyla gelmektedir. Sûfî Allahyâr'ın hocası olan Habîbullah-ı Buhârî de İmâm Rabbânî hazretlerinin oğlu olan Muhammed Masûm-ı Fârûkî'nin talebesidir. İşte bu yüzden Sûfî Allahyâr'ın eserlerinde Müceddidî Mektebi'nin ölçüleri açık olarak görülmektedir.

Şunu da söyleyelim ki Nakşibendî yolu zaten aynı istikamet üzere olan manevî bir yoldur. Şâh Raûf Ahmed-i Müceddidî, hocası Abdullah-ı Dehlevî'den nakille şöyle demektedir: *“Hâce Behâeddin-i Nakşibend 'Allah ondan râzı olsun' yolun esasını iki şey üzerine bina etmiştir. Birincisi muhabbet, ikincisi de şerîata uymak ve gücü yeterse azimetle amel etmek. Olmazsa ruhsatla amele de izin vermişlerdir.”*¹³ İmâm Rabbânî hazretlerinin, yüksek yaratılışı, ilmi ve irfânı ile bu yolu daha da yükseklere taşıdığından bahsedilebilir. Sûfî Allahyâr'da Müceddidî umdelerini aramak, bu çalışmamızın sınırını aşacağı için, en önemli birkaç örnekle konuya ışık tutmaya çalışacağız.

Nakşibendiyye ve Müceddiyye yolunun büyükleri en başta doğru itikat sahibi olmak gerektiği konusu üzerinde önemle durmuşlardır. İmâm Rabbânî hazretleri, bir mektubunda bu hususta özetle şöyle demektedir:

¹³ Şâh Raûf Ahmed-i Müceddidî, *Düürü'l-maarif*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 28.

"Önce fırka-i nâciye, yani cehennemden kurtulacağı bildirilen Ehl-i Sünnet âlimlerinin anlattıklarına uygun olarak itikadı düzeltmek lazımdır. İkinci olarak da farzları, sünnetleri, vâcipleri, müstehabları, helalleri, mekruhları ve şüphelileri öğrenmek ve bu fikhî bilgilere göre hareket etmek lazımdır. İtikat ve amele dair bu iki kanata kavuşulunca eğer Allahü Teâlâ izin verir ve yardım ederse hakikat âlemine uçulabilir. Bu ikisi olmadan hakikat âlemine uçmak ve ulaşmak muhâldir."¹⁴

Diğer yerlerde de buna yakın ifadelerle karşılaşabilmemiz bu konuya verilen önemi göstermektedir. Mesela diğer bir mektupta benzer ifadeler görmekteyiz. Yalnız burada, peygamberimize uymak gerektiği de kaydedilmiştir.¹⁵ Sûfi Allahyâr'ın bu hususta aynı hassasiyeti taşıdığını şu beyitler göstermektedir:

Û be-in bende pend dâd neḥust (AE 14/b, RE 13/b)
 Evvelen sâz i'tikâd durust
 Hem be-cezb u sulûk-i hîş me-nâz
 'Amel u 'ilm-râ muvâfık sâz (AE 14/b, RE 13/b)

O, yani Habîbullah Buhârî, bu kula (S. Allahyâr'a) ilk olarak şöyle nasihat etti: "En başta itikadını düzelt, doğru itikada sahip ol. Sülûk ve cezbene de güvenme. İlmle amelini birbirine uygun hâle getir; yani ilminle amel et."

Sebatü'l-âcizin'de de önce doğru itikad, sonra ilim öğrenmenin lüzumu üzerinde durulur:

Diyânet biḥîdur 'ilm-i 'akâ'id
 Tamursız şâḥa su birmek ne fâ'id (s. 115, b. 885)¹⁶
 Bu muḥkem tûb şecerniḡ şâḥı a'mâl
 Libâsı boldı taḫvâ mîvesi ḥâl (s. 115, b. 886)
 'Aceb aṣlî ki fer'ı fi's-semâdur
 Çıkarur hâdî, 'ilm-i reh-nümâdur (s. 115, b. 887)
 Bidün-i 'ilm eger ḳoysaḡ aḡga pây
 Tayıp kitsenḡ seninḡ aḡvâlinḡa vây (s. 115, b. 888)
 Elinḡge dâmen-i hâdî-i 'ilm al
 Çıkıp şâyed yigeysen mîve-i ḥâl (s. 115, b. 889)
 Yaḳîn bilmek Cemâ'at i'tikâdın
 Keyin salmaḳ muḥâlif ictihâdın (s. 19, b. 67)
 'Aḳide bilmegen şeytâna ildür
 Eger miḡ yıl 'amel dip kılsa yildür (s. 19, b. 68)

¹⁴ İmâm Ahmed Rabbânî, (1373 / 1972), *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, Matba-ı İyçu Keshnal, Karaci, 94. Mektup, Ofset Baskı, Cilt: 1, İstanbul, 1977, s. 190.

¹⁵ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, 75. Mektup, Cilt: 1, s. 167.

¹⁶ Sebatü'l-âcizin'den verilen örnekler şu eserden alınmıştır: Abid Nazar Mahdum, *Sûfi Allahyâr ve Sebatü'l-âcizin'i*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1993. Beyit için "b.", sayfa için "s." kullanılmıştır. Bundan sonra beyit ve sayfa numaraları her beytin yanında gösterilecektir.

“Akâid, yani itikatla ilgili ilim, diyânetin köküdür. Kökü olmayan dalı sulamak neye yarar? Bu sağlam ağacın dalları amel, giysisi takvâ, meyvesi ise hâldir, manevî yüksekliklerdir. Öyle bir gövde ki dalları göğe yükselmiştir. Ona çıkaracak, yol gösterici ise ilimdir. İlim olmadan ona ayak basacak olursan, ayağın kayar giderse vay hâline. İlim rehberinin eteğine yapış. O zaman belki ona çıkıp hâl meyvesini yiyebilirsin.”

“(Kulluğun gereklerinden biri), Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat itikadını bilmek ve inanmaktır. İtikat ilmîni bilmeyen kişi, şeytana tabidir. Bin sene amel ediyorum diye uğraşsa da eline geçen havadan başka bir şey değildir.”

Yine aynı eserde ilmiyle amel etmenin lüzumunu şöyle anlatır:

‘Amel kılmak üçün kirseng bu yolge
Kerekdür şem‘-i ‘ilm elbette kolge (s. 114, b. 878)

“Amel etmek niyetiyle bu yola girdiğin zaman, elbette ki elinde ilim mumu olması gerekir.”

Aynı eserin bir başka yerinde ise, iyi bir kulun özellikleri olarak ilmin yanında, hayâ, yumuşak huylu olma, Allah rızasını maksut edinme, cömertlik ve riyadan uzak olmak da övülmektedir:

Rızâ-i Hâk anıng maşşudı bolsa
Hayâ u ‘ilm ü hilm ü cüdı bolsa (s. 117, b. 905)
Anıng ihlâşı kulluk bolsa vü bes
Riyâdın bolmasa könglide bir has (s. 117, b. 906)

“Hakk’ın rızası onun maksudu olursa, hayâsı, ilmi ve cömertliği de olursa, onun isteği ve ihlâsı kulluk etmek olursa ve gönlünde saman çöpü kadar riya olmazsa (o zaman iyi kul olur).”

Mektûbât kitabının başka bir yerinde, İslâmiyet’in, dünya ve ahiret saadetinin kefil olduğu ve İslâmiyet’in üç bölümü olduğu, bunların *ilm*, *amel* ve *ihlas* olduğu, bunlar olmadan Allah rızası hâsıl olmayacağı belirtilmekte, tarikat ve hakikatin, ihlasın tamamlanmasında şeraitin hizmetçisi olduğu ifade edilmektedir. Tasavvuf yolculuğunda, sûfiyyeye hâsıl olan ahvâl (manevî hâller), mevâcid ve marifet bilgilerinin maksat olmadığı, bütün bunlardan vazgeçerek rıza makamına ulaşmak gerektiği bildirilmiştir.¹⁷ Şimdi de Sûfî Allahyâr’ın beyitlerine bakalım:

Velî ân-est bî-şek u işbâh
Bâşed ân şahs ârif-i bi’llah (RE 11/a, AE 12/b)
Dâimâ bâşed ü mufi‘-i umûr
Ez-ma‘âşî-yi gayr-i marzî dūr (RE 11/a, AE 12/b)
Hem kuned ictinâb ez-şubehât
Ez-furû-reft-i lezzet-i shevât (RE 11/a, AE 12/b)
Ya’nî ân merd-i dîn zi-aşl ve fer‘
Ne-reved noқтаî birûn ez-şer‘ (RE 11/a, AE 12/b)

¹⁷ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 36. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 101.

“Şeksiz ve şüphesiz velî, Allahü Teâlâ’yı bilen ârif zâttır. Daima işlerinde Allah’ın emirlerine boyun eğmiştir ve onun razı olmadığı günah işlerden uzak durur. Şüpheli şeylerden ve şehvet lezzetlerine dalmaktan kaçınır. Yani o din adamı, usulden ve fîrû’dan olan emir ve yasaklara riayet etmek hususunda İslâmiyet’ten bir nokta kadar ayrılmaz.”

Halk arasında çok keramet gösteren evliyaya daha çok itibar edilmesine mukabil, İmâm Rabbânî hazretleri, keramet göstermenin üstünlük ölçüsü olmadığı üzerinde durmuştur. Bir mektubunda bu hususta şöyle demektedir: *“Çok keramet zuhur etmesi, evliyanın üstünlüğünü göstermez. Üstünlükleri, Allahü Teâlâ’ya yakınlıklarına bağlıdır.”*¹⁸ Sûfî Allahyâr da keramet konusunda şöyle der:

İrür ber-hâk kerâmet evliyâdın
İnâyetdür velilerğa Hudâ’dın (s. 41, b. 245)

Şerî’atsız kişi uça havâğa
Köngül birme anıng dik hud-nümâğa (s. 42, b. 257)

Şerî’at hükmin itmey istikâmet
Te’accub işleri bolmas keramet (s. 42, b. 263)

Şerî’atnı kişi kim tutsa hûb päs
Kerâmet mundın ötmes eyyühe’n-näs (s. 42, b. 264)

“Evliyânın kerâmet göstermesi haktır, doğrudur. Bu, yani keramet, evliya-ya Allahü Teâlâ’nın bir lutfudur. (Ama), İslamiyet’e uymayan kişi havaya uça bile, öyle gösteriş düşkününe gönül verme. İslâmî hükümleri kendine istikamet etmeyen, ona uymayan birinin şaşılacak işleri keramet olmaz. Bir kimse İslamiyet’e sıkı sıkıya uyarsa, bundan daha iyi keramet mi olur?”

Evliyanın kerameti, diğer insanlar tarafından da görülebilmektedir. Bir de tasavvuf ehlinin manevî yolculukları sırasında kendi içlerinde yaşadıkları tatlı hâller, vecdler ve keşifler gibi bazı hâller vardır. Bu keşiflerde yanılma da olabileceğinden bahsedilmektedir. Bu konularda da Nakşibendiyye ve Müceddiyye büyüklerinin düsturları kesindir. *Mektubat*’ta şöyle geçmektedir:

*“Evliyânın keşfinde yanılması, müctehidlerin ictihatta yanılmaları gibidir. Bu sebeple evliyaya dil uzatılmaz. Müctehitlerin sözü, mezhebinde olanlar için hüccettir, senettir. Evliyanın yanlış keşif ve ilhamlarına ise uyulmayacağı (uyulmaması gerektiği) bildirilir. Hata ihtimali olsa da müctehidin sözlerine uymak caiz, hatta vaciptir.”*¹⁹

Diğer bir mektupta ise, *“Evliyânın keşflerine şeytanın karışabileceği, peygamberlere bile şeytan karışabilir ise de bunun onlara haber verildiği, evliyâya ise haber verilmediği, veliler, peygambere tabi olduğu için, peygamberlerin bildirdiklerine uymayan keşiflerini reddettikleri ve bâtil bildikleri anlatılmıştır.”*²⁰

¹⁸ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 107. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 213.

¹⁹ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 31. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 89.

²⁰ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 107. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 214-215.

Sûfi Allahyâr da keşiflere güvenmeyip onların İslâmî hükümlere uyup uymadığına bakmak gerektiğini belirtir:

Hem be-keşf-i kes i'tibârî nîst
 Ehl-i haq-râ be-keşf kârî nîst (AE 14/b, RE 13/a)
 Belki der-keşf bîm bisyâr-est
 Çunki der-puşť dîv-i gaddâr-est (AE 14/b, RE 13/a)
 Keşf eger ber-tu rû dihed ey merd
 Keşf-râ vezn-i şer' bâyed kerd (AE 14/b, RE 13/a)
 Hâh bâşed zi-aşl hâhî fer'
 Ne-buved keşf eger muvafîq-i şer' (AE 14/b, RE 13/a)
 Red kun ân keşf-i hîş-râ zinhar
 Gerçi vâkî' şevved hemîn şad bâr (AE 14/b, RE 13/a)
 Ân-çunân keşf keşf-i şeytânî'st
 'Amel-i ū zi-rûy-i nâdânî'st (AE 14/b, RE 13/a)
 Gerçi ender-makâm-i gavş resî
 Nîst îmin zi-mekr-i dîv kesî (AE 14/b, RE 13/a)
 Belki ez-ân la'în-i ân dergâh
 Enbiyâ cumle custe-end penâh (AE 14/b, RE 13/a)

"Kimsenin keşfine de itibar etmek olmaz. Doğru yolda gidenlerin keşifle işi olmaz. Hatta keşiflerde korku çoktur. Çünkü gaddar şeytan, geride beklemektedir. Ey kişi, eğer sana bir keşif nasip olursa, bu keşfi şeriat ölçüsüne tabi tutmak lazımdır. İster usulden, ister fûrûattan olsun, şeri bir hükme uygun olmayan keşfini kesinlikle reddet. İsterse bu keşif, yüz kere tekrarlansın. Öyle keşif, şeytânîdir. Onunla amel etmek bilgisizlikten ileri gelir. İster Gavs makamına ulaş, bil ki şeytanın hilesinden kimse emin değildir. Hatta ilâhî dergâhtan kovulmuş o şeytandan peygamberler bile Allah'a sığınmışlardır."

Sûfi Allahyâr, fâsık insanlarda, Müslüman olmayan kimselerde bile bazı olağanüstü hâllerin görülebileceğini, bunun hiç önemli olmadığını eserlerinde dile getirmektedir. *Mektûbât*'ta da böyle kişilerde görülen bu hâllerin, onların nefislerine muhalefet ederek bazı sıkıntılar çekmelerinden kaynaklandığı ifade edilir. Gerçek tasavvuf yolcuları ise böyle hâlleri istemeyip İslamiyet'e uymaya bakacaktır. *Mektûbât*'tan bu hususta şu sözleri nakledelim: *"Bu yolda, riyâzet çekmek, ahkâm-ı İslâmiyeye uyararak ve sünnet-i seniyyeye yapışarak nefse karşı gelmekle olur. Bir kimse İslamiyet'e ne kadar uyarsa nefsi arzuları o kadar azalır. Sünnet-i seniyyeye uymadan çekilen riyazetlerin ve yapılan mücahedelerin hiç kıymeti yoktur."*²¹

Sûfi Allahyâr da İslam ahkâmına uymanın lüzumunu çok kesin ifade eder. Bu tasavvufun önemli esaslarından biri olan *"riyâzet"* de olsa böyledir. Bura-

²¹ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 221. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 365-366.

da da *Mektûbât*'ta belirtilen İslamiyete uyarak nefse karşı gelmek hususuna önem verildiği anlaşılmaktadır. Sebâtü'l-âcizîn'deki şu beyte bakalım:

Şerî'at hükmidin taşkı riyâzet
İmes tã'at, kabâhatdur, kabâhat (s. 114, b. 877)

“Şer’î hükümlerin dışında kalan, ona uygun olmayan bir riyazet şekli, kul-
luk ve ibadet değil ancak kabahattir.”

Riyâzet birle bolsa ırte vü kiç
Uşal kim şıdki yokdur, kılğanı hîç (s. 28, b. 150)

“İsterse gece gündüz riyazet yapıp nefsinin isteklerine karşı gelsin, eğer gö-
nülünden iyi niyetle, Allah rızası için yapmıyorsa, onun yaptığı iş bir hiçtir.”

Nakşibendî ve müceddidî müntesiplerinin üzerinde durdukları diğer bir husus da rüyalar konusudur. Görülen sâdık ve Rahmânî rüyalar önemli ise de bunlara şeytan hileleri ve hayallerin karışması ihtimali olduğu için bunlarla amel edilemeyeceği ifade edilmektedir. *Mektûbât*'da bu konuyla ilgili olarak şu cümleleri aktaralım:

“Sâdık olan bir mürid, rehberi varken, binlerce rü'yâyâ yarım arpa kadar de-
ğer vermez. Akı, uyanık olan bir tâlib, pîr ni'metine kavuşmuş iken, rü'yâları
tabir edilmeyen karışık rüya ve hayâl sayar, onlara hiç iltifat etmez. Mel'ûn
şeytân, güçlü bir düşmandır. Sona varanlar bile, onun aldatmasından emin
değildirler. Onun hilelerinden korkmakta, titremektedirler. Sondakiler böy-
le olunca, yolun başlangıcında ve ortasında olanlar için ne söylenir.”²²

Yine *Mektûbât-ı İmâm Rabbânî*'de rüyalara bakarak amel edilemeyeceği ve rüyaların mahiyeti anlatılırken bir hadise nakledilir. Bu hadise özetle şöyledir:

“Bir gün peygamber efendimiz eshabıyla birlikte oturuyorlardı ve Kureys
ileri gelenleri ve bazı kafirlerin önderleri de orada bulunuyordu. Peygam-
berimiz “Ve'n-necmi” sûresini okudu. Putları anlatan âyet-i kerîmeye gelin-
ce şeytân, putları öven birkaç sözü âyetlere ekledi. Dinleyenler, şeytânın
sözlerini âyet-i kerîmeden ayıramadılar. Orada bulunan kâfirler bağırma-
ya başlayarak, Muhammed “aleyhissalâtü vesselâm” bizimle sulh yaptı,
putlarımızı övdü dediler. Orada bulunan Müslümanlar da, okunan sözlere
şaşa kaldılar. Peygamberimiz ne olduğunu sorunca sahâbiler, durumu
anlattılar. Peygamber efendimiz çok üzüldü ve düşünceye daldı. Bunun
üzerine Cebrâil aleyhisselam gelerek, o sözleri şeytânın karıştırdığını,
bütün Peygamberlerin sözlerine de karıştırmış olduğunu bildirdi. Allahü
Teâlâ, o sözleri âyet-i kerîme arasından çıkardı.”²³

Mektûbât'ta bunlar ayrıntılı olarak anlatıldıktan sonra peygamber efendi-
mizin huzurunda, uyanık iken sahabe-i kirâmın şeytanın hilesiyle yanılıyorsa
daha sonra gelenlerin bundan nasıl emin olabileceği ifade edilerek konu daha
da açılarak izah edilmiştir. Sûfi Allahyâr da aynı konuyu aynı hassasiyetle
şöyle anlatmaktadır:

²² İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 273. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 515.

²³ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 273. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 516-517.

Ne-şenîdî Resûl-i 'âlem-tâb
 Mi-bi-hândî namâz bâ eşhâb (AE 15a, RE 13 a)
 Būd ender-kırâ'at ân şeh-merd
 Reft şeytân kelâm ilkâ kerd (AE 15a, RE 13 a)
 Būd fehvâ-yi ân kelâm-i durûğ
 İrticâ-yi şefâ'at-i eşnâm (AE 15a, RE 13 a)
 İn suhan-râ şahâbe bi-şnîdend
 Ez-dehân-i Resûl fehmidend (AE 15a, RE 13 a)
 Ya'nî mânend sâht bâ-âvâz
 Guft inşâ-yi hîş ân gammâz (AE 15a, RE 13 a)
 Z'-ân tekellum Resûl bûdî pāk
 Ba'zî ez-sâmi'in ne-kerd idrāk (AE 15a, RE 13 a)
 Hâzret-i Muştafâ be-câ istâd
 Lîk yârân-i û ber-û uftâd (AE 15a, RE 13 a)
 Muştafâ ki be-râsfi mî-hând
 Z'-în fe'al-i şahâbe hayrân mând (AE 15a, RE 13 a)
 Âhir ez-în fe'al-i nâ-iqbâl
 Kerd z'-işân pes ez-namâz su'al (AE 15a, RE 13 a)
 Guft ân kavm ey guzîde-i mâ
 Fehm kerdim ez-dehân-i şumâ (AE 15a, RE 13 a)

 Verne mâ-râ çi had çi est miqdâr
 Ber-hilâf-i şumâ kunîm-eş kâr (AE 15a, RE 13b)

 Muştafâ guft ân ne Qur'an est
 Belki ân şavt, şavt-i şeytân est (AE 15b, RE 13b)
 Çun şenîdend ez-Resûl-i Hudâ
 Der-'arağ gum şudend ser tâ-pâ (AE 15b, RE 13b)
 Muştafâ-râ çunân melûlî dest
 Dâd der-zindegî çunân ne-şude'st (AE 15b, RE 13b)
 Peyk-i Hâk bâ teselli-i dil-i û
 Âmed ez-lâ ilâhe illâ Hû (AE 15b, RE 13b)
 Guft ey server-i du kevn Resûl
 Tu be-eşhâb-i hud me-bâş melûl (AE 15b, RE 13b)
 Heme-i enbiyâ ki ber-hâk zîst
 Div ilkâ ne-kerde bâşed nîst (AE 15b, RE 13b)

Ger be-eşhâb-i Muştafâ ân div
Der-ħuzûr-i Resûl sâz-ed rîv (AE 15b, RE 13b)

Nist a'lâ-yı evliyâ-râ ħad
Gerd-i ednâ-yi ân şaĥâbe resed (AE 15b, RE 13b)

“Şunu duymadın mı: Âlemi aydınlatan Resulullah, sahabilerle namaz kılmaktaydı. O gerçek mert olan zat, kırâat ederken (namazda sûre okurken) şeytan, sözünü araya karıştırdı. (Şeytanın) bu yalan sözünün manâsı, putların şefaât edeceği ümidi idi. Sahâbiler bu sözü işittiler ve bunu Resulullah'ın söylediğini zannettiler. Yani o fitneci, sesini (Hazret-i peygamberin sözüne) benzer hâle getirerek kendi yanlış ifâdesini dile getirdi. Hazret-i Resul, bu sözlerden uzak idi, bunu söylememişti; ama dinleyenlerden bazıları bunu anlayamadı. Hazret-i Mustafa, namazı bitirip kalkınca, arkadaşları ona dönüp durumu bildirdiler. Doğruya davet edici olan Peygamber efendimiz Muhammed Mustafa, sahabenin bu davranış karşısında şaşırды. Namazdan sonra, bu kabul edilmez davranışın sebebini onlara sordu.” Onlar dediler ki: “Ey bizim seçilmiş (peygamberimiz), biz bunu sizin söylendiğini zannettik. Yoksa size muhalif iş yapmak bizim ne haddimize.” Muhammed Mustafâ dedi ki: “O Kurân değildir. O ses şeytanın sesidir.” Allah'ın peygamberinden bunu duyunca baştan ayağa ter içinde kaldılar. Hazret-i peygamberi öyle bir mahzunluk kapladı ki daha önce hiç böyle olmamıştı. Hakk'ın habercisi olan melek, kendisinden başka ilah olmayan Hû (Allah) tarafından, onun kalbini teselli etmek için geldi. Dedi ki: “Ey iki âlemin efendisi olan peygamber, ashabına karşı gönül koyma. Hakikat üzre yaşamış bütün peygamberlerden şeytanın ilkâ etmediği (yanlış telkin etmediği) yoktur.” Peygamberimizin sahabilerine, Resulullah'ın huzurunda şeytan hile yapabilmiş. Evliyânın en büyükleri, o sahabilerin tozuna bile yetişemez.”

Burada *Mektûbât* ile Sûfi Allahyâr'ın anlatımı arasında bazı farklar göze çarpmaktadır. Ancak bunlar maksada zarar verecek seviyede değildir. Şöyle ki, *Mektûbât*'ta Kur'ân-ı Kerim'in namaz dışında okunduğu belirtilirken Sûfi Allahyâr kırâatin namazda yapıldığını yazmıştır. Ayrıca *Mektûbât*'ta Kur'ân-ı Kerim okunurken orada Müslüman olmayanların varlığından bahsedilirken, Sûfi Allahyâr, bu konuda bir şey söylemez. Bu farklılara bakınca Sûfi Allahyâr'ın bu bilgileri doğrudan *Mektûbât*'tan almamış olabileceği de akla gelebilir. Sûfi Allahyâr'ın müşşidi Habibullah-ı Buhârî, Hindistan'da bulunmuş ve Muhammed Masum-ı Fârûkî'nin sohbetinde yetişmiş olduğu için bu bilgileri onun vasıtasıyla elde etmesi ve bu hassasiyeti göstermiş olması da beklenmelidir. Bunun yanında, gerek Sûfi Allahyâr, gerek müşşidinin *Mektûbât*'tan veya İmam Rabbânî hazretlerinin mektuplarından habersiz olduğu, okumadığı düşünülemez. Ancak şunu belirtelim ki, burada mühim olan, şairin bu hususta gösterdiği yaklaşımın Müceddidî ve Nakşibendî çizgisinde olmasıdır. Bunu da onun bütün eserlerinde çokça görmekteyiz. Rüyalar ve manevî keşifler hususunda gördüğümüz çizgi de aynı çizgidir.

Müceddidî ve Nakşibendî çizgisinde kurtuluş yolu olarak, istikamet olarak gösrerilen hâl, “peygamberimiz ve ashâbı nasıl hareket ediyorsa öyle yapmak” şeklindedir. İmâm Rabbânî hazretleri, Peygamber efendimiz ve hulefâ-yı râşidîne uymak gerektiğini, onların izinde yürüyenlerin tam kurtuluşla kurtulacağını, onlara muhalefet edenin, yollarından ayrılanın felakete düşeceğini bildirmektedir.²⁴ Diğer Nakşibendiyye büyüklerinden de bu konuda birçok söz ve menkibe nakletmek mümkündür. Sûfî Allahyâr’ın da aynı istikamette sözleri mevcuttur. Bir kaçını görelim:

- Nebî tab‘iyyetidür rişte-i hub
Vera’ kılamak kemâlât-ı tekkarrub (s. 79, b. 580)
- Eger fil dik irür menhî eger kıl
Vera’ eşhâbı ayturlar “hazer kıl” (s. 79, b. 581)
- Kil ey şûfi ümîd itsenĝ şafâdın
Kariş çıkma tarîk-ı Muştafâ’dın (s. 114, b. 969)
- ‘Amel kıl ittikâ kılmay ‘amelge
Tevekkül eylegil ‘Azze ve Cel’ge (s. 114, b. 670)
- ‘Amel kılmay şafâ bolmas kõnĝülde
Ayaksız hiç kişi yürmedi yolda (s. 114, b. 671)
- Kaçan kolsız kişi bolĝay şinâ-ver
Şinâ-vermen dise hiç kılma bâver (s. 114, b. 672)
- Salıpdur Ehl-i Sünnet rāh-ı ‘ame
Bu yoldın çıkmaĝıl özge maķāma (s. 114, b. 673)
- Dime tutdum filān buzrug (buzurg) işini
Koyakörme nebîni kılmışını (s. 114, b. 674)
- Uşal buzrug ki sâhib-himmefidür
Resûlullāh’ning hâş ümmetidür (s. 114, b. 675)
- Peyamber kılmışydın kıлмаĝay taş
Egerçendiki bolsa köz bile kaç (s. 114, b. 676)

“Sevginin baĝı peygambere tabi olmak, uymaktır. Şüpheli şeylerden de kaçınmak, Allahü teâlâya yakın olmanın kemâlâtındandır. Yasaklanmış olan şey ister fil kadar büyük, ister kıl kadar küçük olsun vera’ sahipleri “bundan kork” derler. Ey tasavvuf yolcusu, içinin temiz olmasını ümit ediyorsan, Peygamber efendimiz Muhammed Mustafâ’nın yolundan hiç ayrılmama. Ameline dayanmadan, ucb ve riyaya kapılmadan amel et. Allahü teâlâya tevekkül et. Amel olmadan gönül temizlenmez. Kimse ayaksız yürüyemez. Kolu olmayan biri nasıl yüzücü olabilir? Yüzücüyüm dese de inanma. Allah, seni Ehl-i Sünnet ana yoluna dahil etmiş. Bu yoldan başka bir yere çıkma, ayrılmama. Filanca büyüğün yolunu tuttum deme. Peygamberimizin yaptığına uy, onu bırakma. O büyük, eğer himmet sahibi ve

²⁴ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 25. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 65.

Resûlullah'ın hâs ümmeti ise çok az da olsa peygamberimizin yaptığından dışına çıkmaz."

Tasavvufta "sükr" veya "sekr" denilen tasavvufi şuursuzluk hâli vardır. Bu hâli yaşayan bazı veliler, uygunsuz sözler de söyleyebilmektedirler. Bunların mazûr oldukları ifade edilmektedir. "Sahv" hâli ise ayıklık, şuuru yerinde olma hâlidir. *Mektûbat*'ta sahv halinin sükr veya sekr hâlinde üstünlüğü dile getirilmiş, yüksek zâtların sekrinin cahillerinki gibi olmadığına işaret edilmiştir.²⁵ Sûfî Allahyâr da *Meslekü'l-müttakîn*'de sahv hâli için şükretmektedir:

Rahmet-i üst sahv kerd ez-sukr
Şukr-i Hak sad hezâr mertebe şukr (AE -2/b, RE 2/b)

"Sukrden sahv hâline varmamız Allahü teâlânın rahmeti eseridir. Cenâb-ı Hak'a şükürler olsun, binlerce kere şükürler olsun."

Şair diğer bir eserinde yine şöyle yazar:

Şerâbî ber ki dil andın bolur şahv
Kılur bir müdde'adın özgeni maşv (s. 81, b. 601)

"Öyle bir şaraptan ver ki gönül ondan sahv (ayıklık hâline) kavuşur. Ve o şarap, tek bir gayeden, yani Allah rızasından başka maksutları yok eder."

Nâkıs mürşidin zararlı olduğu, kâmil ve mükemmil olan bir zâtın ise bakışı ilaç, sözleri şifa olduğu bildirilmektedir.²⁶ Başka bir yerde de bu yolun büyüklerinin sohbetinde olan, onlara "celîs" olanların, onlarla beraber olanların şakîlikten uzak olacağına, korunacağına işaret edilir ve bunun çok kıymetli olduğu ifade edilir.²⁷ Sûfî Allahyâr da bunların sohbetlerinde olmanın lüzumundan bahseder:

Şoşbet-i ehl-i Hakk emr-i Hudâ'st
Her ki ez-emr ser bi-tâft cudâ'st (RE 18/b, AE 21/b)
Dür bûden zi-şoşbet-i fussâk
Hest vâcib be-emr-i Hâlik-i fak (RE 19/a, AE 21/b)

"Hak dostlarının sohbetinde bulunmak, Hak'ın emridir. Emre itaat etmeyen ise ayrı düşer. Fâsıkların isyankârların sohbetinden (fâsıklarla bir arada bulunmaktan) uzak durmak da tek olan Allahü teâlânın emriyle vâciptir."

Sebâtü'l-âcizîn'de ise rehber olan din adamı hakkında şöyle denilmektedir:

Kaçan her pîr bilür kutluğ yolunĝni
Tapıp pîr yahşsın tabşur qolunĝni (s. 76, b. 557)
Uşal pîri ki irni iri bolğay
Târîkat bişesini şîri bolğay (s. 76, b. 558)
Teğallûf kılmasa hiç şer' işidin
Tama'lig bolmasa hergiz kişidin (s. 77, 559)

²⁵ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 286. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 496-497.

²⁶ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 23. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 59, 62.

²⁷ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 74. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 165-166.

Alıp kolğa çerağ-ı 'ilm-i zâhir
 'Ulûm-ı bâtınîde bolsa mahir (s. 77, b. 560)

Fenâ bolsa ten ü cândın tolaydın
 Kutulsa mâ-sivâdın, luğf-ı Hâşimî'din (s. 77, b. 561)

"Her pîr, tuttuğun kutlu yola vâkıf olabilir mi? Nereden olsun? İyi ve kâmil bir mürşid bularak ona el ver. Erin eri, merdin merdi olan bir mürşid olmalı. Tasavvuf ormanının aslanı olmalı. İslâmiyete hiç muhalif iş yapmasa, kimseden bir şey tamah etmese, zâhiri ilim meşalesini eline almış ise ve manevî ilimlerde de mahir ise, canından ve vücudundan tamamen fânî olmuşsa, Hay olan Allah'ın lutfuyla mâsivâdan kurtulmuşsa (o zaman kâmil bir pîr olabilir)."

Şair, *Murâdu'l-ârifîn* isimli eserinde de yetersiz ve şeyh görünümlü insanlara aldanmamayı öğütlüyor:

Taleb yek ekmeî ez-ğud fenâ-râ
 Ne mâ-râ gûy her mürşid-numâ-râ
 Buved mürşid kesî evra' ve ekmeî
 Be-kull-i 'ilm-i dîn efzâl ve ekmeî
 Be-ân kes ki mu'în u mu'temed nîst
 Zimâm-i dil supurden ez-ğired nîst
 Be-ân ebleh ki çun dūd-est dū dest
 Siyâh şud rûy-i nâdânî ki sude'st²⁸

"Kendindinden fânî olmuş en kâmil bir zâtı ara. Dış görünüşü din adamı ve evliyâ gibi görünen her bir kişiyi bize (mürşid diye) anlatma. Mürşid, en kâmil ve çok vera' sahibi olan, bütün din ilimlerinde üstün ve tam kemâle ermiş zâttir. Elini tutacak, yardım edecek yeterlilikte olmayan, ziyâdesiyle doğru ve güvenilir olmayan kimseye gönül vermek akıl işi değildir. İki eli siyah kurum gibi olan o ahmak, hangi cahilin yüzünü sıvazlarsa, onun yüzü kapkara olur."

Sûfi Allahyâr'ın sözlerini Nakşibendiyye ve Müceddidiyye yolunda bulunanlar ve hatta bütün ulemânın ve tasavvıf ehlinin itibar ettiği *Mektûbât* ile mukayese yaparak, şairin manevî dünyasına ışık tutmaya çalıştık. Şair, öteden beri Nakşibendiyye'nin temel umdelerinden olan "nazar ber-kadem", "hüş der-dem", "sefer-der-vatan", "halvet der-encüme" gibi hususlardan da bahsetmiştir.²⁹ Yine muhabbet, aşk, sohbet, fenâ gibi bu yol için çok önemli nice kavramları eserlerinde anlatmış, açıklamıştır. Daha pek çok tasavvufi konular onun eserlerinde işlenmiştir.

Büyük ârif Yusuf-ı Hemedânî'nin Merv topraklarına teşrif ederek Abdülhâlık Guçduvânî ve Ahmed Yesevî gibi büyük şahsiyetleri yetiştirmesiyle başlayan bir dinamizmle Nakşibendiyye yolunun büyük temsilcileri, bu silsilenin

²⁸ Sûfi Allahyâr, *Tecümetü'l-Murâdu'l-ârifîn*, Kazan Üniversitesi, Sanktpetersburg, 1890, s. 23.

²⁹ Sûfi Allahyâr, *Tecümetü'l-Murâdu'l-ârifîn*, s. 21.

en tanınmış simaları Türkistan veya Mâverâünnehir bölgesinde yetişmişler, bu yolun özünü, kokusunu ve rengini bu toprakların her köşesine güçlü bir şekilde taşımışlardır. Bu coğrafya, asırlarca onlar tarafından yoğrulmuştur. “Hâcegân” silsilesinin son halkası olan Hâce Muhammed Bâkîbillah’tan itibaren, onun yetiştirip sonra kendisinin de istifade ettiği İmâm Rabbânî hazretlerinin büyük şahsiyeti etrafında bu yolun merkezi, artık Hindistan olacaktır. Türkistan coğrafyasında yetişen Nakşibendiye temsilcileri de bundan sonra Hindistan’dan ışığını alacaklardır. Bu manevî yolun tesirlerinin uzun asırlar boyunca sindiği ve her karışına işlediği Türkistan topraklarında bu ışık, Hindistan üzerinden de gelse yine parlamış ve güçlü bir şekilde var olmaya devam etmiştir.

İşte Sûfî Allahyâr da hocası Habîbullah Buhârî’nin Hindistan’dan getirdiği meşale ile gönlünü tutuşturan bir mutasavvıf olmuştur. Sûfî Allahyâr’dan sonra da bu coğrafyada etkili olmuş Nakşibendî-Müceddidî mutasavvıflarından bahsetmek mümkündür. Mesela hicrî 1236 (m. 1820/1821) yılında vefat eden Halife Niyâzkul, Nakşibendî ve Müceddidî kolunun kâmil bir mürşidi olduğu gibi, esaslı bir âlim olarak da hizmet etmiş büyük bir şahsiyettir. Buhara Emiri Mir Haydar’ın Halife Niyâzkul’un cenaze namazını kıldıktan sonra “Buhara’nun iki emîri vardı. Artık bir emîr kaldı” dediği bildirilmiştir. Buhara’daki Çarminar (Çormınor) Medresesinin bânisi olan bu zâtın Buhara Emirliği’nin dinî rehberi olarak tayin edildiği bilinmektedir.³⁰ Türkmenler arasında “Hazret-i İşân Baba” olarak da bilinen ve kerametleri dilden dile anlatılan bu zâtın, Mahdumkulu Frâgî, Zinhârî gibi şairler üzerinde de etkisi olmuştur. Sûfî Allahyâr ve Halife Niyazkul gibi manevî şahsiyetler, Türkistan halkının, öteden beri bu bölgede yetişen büyük âlim ve mutasavvıflardan tevârüs ettiği doğru itikat ve istikameti bozmadan devam ettirme çabasına büyük hizmette bulunmuşlardır.

(Ek 1):



Resimde, Semerkant'ta Ubeydullah Ahrâr hazretlerinin türbesi çevresinde bulunan kadim medresenin odalarında sergilenen ve Muhammed Sa'îd-i Fârûki'den gelen silsileyi ihtiva eden bir hilafet icazeti görülmektedir.

³⁰ Muratgeldi Söyegov, “Nakşibendî Mutasavvıflık Zincirinin XVIII. - XIX. Yüzyıldaki Saygın Üstadı Halife Niyazkulu Türkmeni”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 142, Şubat, 2004, s. 206-207.

Kaynaklar

- ABDULLAYEV, V.A.: *Özbek Adebîyatı Tarihi*, II. Cilt, Taşkent, 1980.
- HÂCE HÂCÎ MUHAMMED FADLULLAH: *Umdetu'l-makâmât*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2014.
- HASANOV, F.: *Ma'naviyat Yulduzları*, Davlat İlmiy Nashriyoti, Toshkent, 2011.
- İMÂM AHMED RABBÂNÎ, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, Cilt: 1, Matba-ı İyçu Keshnal, Karaçi (Ofset Baskı), (1373/1972), İstanbul, 1977.
- MAHDUM, Abid Nazar: *Sûfî Allahyâr ve Sebâtü'l-âcizîn'i*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1993.
- MUHAMMED FADLULLAH-I SERHENDÎ: *Umdetü'l-makâmât*, İstanbul, 2014.
- SÖYEGOV, Muratgeldi, "Nakşibendî Mutasavvıflık Zincirinin XVIII. - XIX. Yüzyıldaki Saygın Üstadı Halife Niyazkulu Türkmenî", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 142, Şubat, 2004.
- SÛFÎ ALLÂHYÂR: *Sebâtü'l-âcizin*, El-Mektebetü'l-İslâmiyye, Tahran, (1408 = [m. 1988]).
- SÛFÎ ALLAHYÂR: *Tecümetü'l-Murâdu'l-ârifin*, Kazan Üniversitesi, Sanktpe-tersburg, 1890.
- SÛFÎ ALLAHYÂR: *Meslekü'l-müttakîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, No: 02265, 1890.
- SÛFÎ ALLAHYÂR: *Meslekü'l-müttakîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Koleksiyonu, No: 00459.
- ŞÂH RAÛF AHMED-İ MÜCEDDİDÎ: *Düürü'l-maârif*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2010.
- YALÇIGULOĞLU, Taceddin: *Risale-i Azize*, Kazan Üniversitesi Matbaası, Kazan, 1910.
- Uzbek Adabiyati Tarihi*, Cilt: III, Uzbekiston SSR Fanlar Akademiyasi, Toşkent, 1978.
- ZAHİD, Raşid: "S. Allâhyâr Hakida Nimalar Bilamiz", *Şark Yulduzu*, Sayı: 12, 1990.